

Firuzə Fərman qızı Bağirova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti nəzdində

Pedaqoji Kollec

fbaqirova2014@gmail.com

İTERAKTİV TƏLİMİN ƏSASLARI VƏ TƏTBİQ YOLLARINA DAİR

Xülasə

İnteraktiv təlim müəllimlə öyrənənlərin qarşılıqlı əməkdaşlığına əsaslanaraq, ikincilərin idrak fəaliyyətini fəallaşdırır. İnteraktiv təlim interaktiv metodlarının tətbiqi ilə başlayır. Bu metodların tətbiqi şagirdlə əməkdaşlığa əsaslanan fəal idrak fəaliyyətinə şərait yaradır, onda müstəqil çalışmanın, müstəqil düşünmə bacarıqlarının inkişafına, intellektual təfəkkürünün formalaşmasına yol açır. İnteraktiv təlimdə dərslərin səmərəliliyi şagirdlərin müstəqil yaradıcı fəaliyyətinin nəticəsi kimi qiymətləndirilir. Məsələnin belə qoyuluşu təlimdə öyrənilənlərin müstəqil fəaliyyətini təlim prosesinin mühüm tərkib hissəsinə çevirir.

Açar sözlər: metod, təlim, interaktiv təlim, təhsil sistemi, müəllim

Firuzə Farman Bağirova

Pedagogical College under ASPU

fbaqirova2014@gmail.com

On the basics and applications of interactive learning

Abstract

Interactive learning, based on the interaction of learners with the teacher, activates the cognitive activity of the latter. Interactive learning begins with the application of interactive methods. The application of these methods creates conditions for active cognitive activity based on cooperation with the student, which leads to the development of independent work, independent thinking skills, the formation of intellectual thinking. In interactive learning, the effectiveness of the lesson is assessed as a result of students' independent creative activity. Such a statement makes the independent activity of learners in training an important part of the learning process.

Keywords: method, training, interactive training, education system, teacher

Giriş

İnkişaf etmiş Qərbi dövlətlərinin təhsil sistemində istifadə edilən aktiv və ya interaktiv təlim metodlarından respublikamızın təhsil müəssisələrində yüksələn xətlə istifadə edilməkdədir.

Təlim metodları təlimdə müəyyən məqsədə nail olmaq üçün müəllim və şagirdlərin fəaliyyətinin nizama salınması qaydasıdır. Təlim metodları dedikdə, məqsədə nail olmaq, təhsil vəzifələrini həll etmək yollarının məcmusu başa düşülür. Pedaqoji ədəbiyyatda metod anlayışı müəllimin və ya şagirdlərin fəaliyyətinə aid edilir. Müəllimin fəaliyyəti ilə bağlı olan metodlar tədris metodları, şagirdlərin fəaliyyəti ilə bağlı olan metodlar isə öyrənmə metodları adlanır. Müəllim və şagirdlərin birgə fəaliyyəti ilə bağlı olan metodları təlim metodları kimi işlətmək lazımdır. «Təlim metodları strukturunda priyomları (tərzləri) də fərqləndirmək lazımdır. Priyom metodun elementidir, onun tərkib hissəsidir, metodun tətbiqində ayrıca addımdır» (1).

Təlim metodu təlimin məqsədini, məzmununu, qanunauyğunluqlarını, prinsiplərini səmərəli həyata keçirmək üçün istifadə olunur. Təlimin məqsədinin, məzmununun keyfiyyətlə icrası seçilmiş metodların praktik imkanlarından asılıdır. Bu imkanları metodlar təmin edir, didaktik sistemin inkişaf sürətinə təkan verir. Təlimdə tətbiq edilən metodlar inkişafa nə qədər çox şərait yaradırsa, təlimin səmərəsi də bir o qədər yüksək olar. Bu mənada interaktiv təlim metodları üstünlük təşkil edir.

İnteraktiv təlim müəllimlə öyrənənlərin qarşılıqlı əməkdaşlığına əsaslanaraq, ikincilərin idrak fəaliyyətini fəallaşdırır. Z.A.Veysovanın təbircə desək, «Fəal (interaktiv) təlim şagirdlərin **fəal idrak**

fəaliyyətinə əsaslanan və təhsil prosesinin digər iştirakçıları ilə **əməkdaşlıq şəraitində** həyata keçirilən təlimi nəzərdə tutur» (Veysova, 11). Bu təlim «bilik, bacarıq, təcrübə və vərdislərə yiyələnməyə, ... intellektual təfəkkürün, müstəqil çalışma, müstəqil düşünmə bacarıqlarının inkişafına kömək edən demokratik üsullarla aparılan təlim prosesidir» (İbrahimov, Hüseynzadə, 2013: 641). Fəal (interaktiv) təlim tədrisin və idrak fəaliyyətinin təşkilivə idarə olunması metodlarının məcmusudur.

İnteraktiv təlim interaktiv metodlarının tətbiqi ilə başlayır. Bu metodların tətbiqi şagirdlə əməkdaşlığa əsaslanan fəal idrak fəaliyyətinə şərait yaradır, onda müstəqil çalışmanın, müstəqil düşünmə bacarıqlarının inkişafına, intellektual təfəkkürünün formalaşmasına yol açır.

İnteraktiv təlimdə «hər bir şagirdin öz fikri, ideyası olur. Mübadilə nəticəsində fikirlər dəyişir, ideyalar təzələnir. Beləliklə, psixoloji ab-hava dəyişir. Qrupdakı zəif şagirdlər də müzakirələrdə fəal iştiraka qoşulurlar; məsələlərin müzakirəsi və kollektiv müzakirələrin gedişin də bir-birini dinləməyə alışırlar. Hər bir təlim tapşırığının bu cür həlli vasitəsi ilə onlar idraki axtarıcılıq taktikalarını təkmilləşdirir, təlimdə öz müvəffəqiyyət formuluunu hər kəs özü qurur» (Ağayev, 2006: 79-80).

Fəal və interaktiv təlim əməkdaşlıq və öyrənmənin müstəqilliyi üzərində qurulur. Əgər ənənəvi təlim informasiyanın hazır şəkildə yeni nəsə ötürülməsi üzərində quruludusa, fəal təlim informasiyanın müstəqil öyrənilməsi texnologiyasına söykənir. İnteraktiv təlim də, demək olar, mahiyyəti etibarilə fəal təlimə yaxındır. Burada da şagird öyrənilən materialda cisim və hadisələrin səbəb-nəticə əlaqələrini axtarır, qanunauyğunluqlarını tapmağa çalışır, təhlil və tərkib edir, nəticə çıxarır, yeni biliyi «kəşf edir» və s. Lakin əgər fəal təlimdə bu proseslər müəllim-şagird əməkdaşlığı müstəvisində həyata keçirilirdisə, interaktiv təlimdə bu proseslər şagirdlərarası əməkdaşlıq (bu əməkdaşlıq daha çox, kiçik qrupların fəaliyyətində öz təcəssümünü tapır) müstəvisində həyata keçir. Müəllim kiçik qruplara yaradıcı tapşırıq verərək, onların arasında əməkdaşlığı təşkil edir.

Sosial-psixoloji tədqiqatların nəticələri göstərir ki, «başqa adamların iştirak etdiyi situasiyalarda subyektin fəallığı yüksəlir» (Əlizadə, Əlizadə, 2008: 267). Təsadüfi deyil ki, əməkdaşlıq prosesində şagirdlər tapşırığın həlli istiqamətində öz söylərini birləşdirir, qarşılarına qoyulmuş problemi təfəkkür və təxəyyül proseslərinə əsaslanaraq həll edirlər. Müəllim isə bu prosesin təşkilatçısına çevrilir.

Əgər fəal təlim problemin həlli nəticəsində biliyin əldə edilməsi strategiyasına əsaslanırsa, interaktiv təlimdə bu strategiya daha yüksək səviyyə kəsb edərək, problemin həlli nəticəsində biliyin əldə edilməsi və mənimsənilmiş biliyə yaradıcı münasibətin formalaşması strategiyasına əsaslanır. Bu zaman yaradıcı təfəkkür və təxəyyül prosesləri aktuallaşır.

«İnteraktiv» latın sözü olub «qarşılıqlı əlaqədə», «əməkdaşlıq», «dialoq» deməkdir. Bu prosesdə hər iki tərəfin fəallığı mühüm yer tutur. Bu fəallaşma adi və normal fəallaşma kimi deyil, çevik və dinamik fəallaşma kimi başa düşülür» (Mahmudov, 2016: 638). Deyilənlərdən belə məlum olur ki, interaktiv məfumu «qarşılıqlı fəaliyyətə əsaslanan» deməkdir. İnteraktivlik sadəcə, obyektlərin qarşılıqlı təsir prosesi (obyektlərin qarşılıqlı təsiri fəal təlimdə də həyata keçirilir), şagirdlərin - tədqiqat xarakteri daşıyan xüsusi təşkil olunmuş kiçik qruplarda idrak fəaliyyətinə cəlb olunması nəzərdə tutulur. Təlim nəticəsi təlim prosesi iştirakçıların **qarşılıqlı** qüvvəsi ilə əldə edilir, şagirdlər təlim nəticələrinə görə üzərlərinə qarşılıqlı məsuliyyət götürürlər» (Vilyunas, 2006: 80).

İnteraktiv təlimdə əməkdaşlığın daha mürəkkəb münasibətlər sistemi ilə xarakterizə olunması şagirdin təlim nəticələrinə görə məsuliyyətini artırır. O, verilən tapşırığı daha tez, daha məzmunlu yerinə yetirməyə istiqamətlənir. Məhz bu xüsusiyyətinə görə interaktiv təlim ənənəvi və fəal təlimdən fərqlənir. Təbii ki, interaktiv təlimdə ənənəvi və fəal təlim metodlarından fərqli metodlardan istifadə edilməsi tələb olunur. Bu metodlar - elə interaktiv təlim metodları adlanır.

İnteraktiv təlim metodları şagirdlərin tədris materialı (mənbələr, xəritələr, illüstrasiyalar, tədqiqatçıların fikirləri) ilə, eləcə də ətraf aləmin reallıqları və təzahürləri ilə (rollu oyunların, müxtəlif hüquqi və münaqişəli vəziyyətləri nmüzakirəsinin, layihələrin tərtibinin, müsahibələr aparılmasının və s. köməyi ilə) müstəqil iş prosesini təşkil edir. Fəal (interaktiv) təlim şagirdlərin fəallığını təmin etməklə, problemlə şəraitin yaradılmasına, əməkdaşlığa, təfəkkürün müstəqilliyinə, sərbəstliyə, fəal dərk etmə mövqeyinə, biliklərin müstəqil əldə edilməsinə, yaradıcı tətbiqinə və sübuta yetirilməsinə əsaslanır (Aseyev, 1976: 81).

İnteraktiv təlim şagirdlər üçün aşağıdakı imkanlar yaradır:

- biliyi qavrama prosesini daha anlaşıqlı keçirsinlər;
- öz fikrini formalaşdırmağı, onu düzgün ifadə etməyi, öz nöqteyi-nəzərini əsaslandırmağı,

müzakirələşdirməyi və sübut etməyi öyrənirlər;

- digərini eşitməyi, dinləməyi, alternativ fikrə hörmət etməyi öyrənirlər;
- müxtəlif sosial vəziyyətləri modelləşdirməyi, müxtəlif həyatı vəziyyətlərə qoşulmaqla və bu həyatı duymaqla öz sosial təcrübələrini zənginləşdirirlər;
- qrupda konstruktiv münasibətlər qurmağı, burada öz yerini müəyyənləşdirməyi, konfliktlərdən qaçmağı, onları həll etməyi, kompromis axtarmağı, dialoqa səy etməyi öyrənirlər;
- təlim materiallarını təhlil edir, onlara yaradıcı yanaşırlar; -problemin ümumi həllini tapırlar;
- layihələrlə iş fəaliyyətinə, müstəqil işləməyə, yaradıcı işlər görməyə alışırırlar və s.

Lakin bir çox hallarda prosesin mahiyyətini dərinlən dərk etməyən, müstəqil işləmə bacarıq və vərdişlərinə malik olmayan şagirdlər müəllimlərə dərsi müstəqil fəaliyyət üzərində qurmağa mane olur. Belə hallarda müəllimin pedaqoji ustalığından çox şey asılıdır.

Motivasiya məzmun baxımından mürəkkəb quruluşa malikdir. Bu istiqamətdə psixoloji ədəbiyyatda motiv müxtəlif rəqəmlərdən qiymətləndirilir. Müasir psixoloji tədqiqatlarda motivasiya insanı fəaliyyətə təhrik edən amil kimi mənalandırılır.

Psixoloqların problemlə bağlı tədqiqatları ilə tanış olduqda aydın olur ki, motivasiya prosesi özündə hərəkətə hazırlığın yaranmasını, istiqamətin (məqsədin) seçilməsini, hərəkət yollarının, vasitələrin, hərəkətin zaman və məkanını, müvəffəqiyyətin ehtimalılığının qiymətləndirilməsini, inamın formalaşmasını hərəkətin zəruriliyinə və düzgünlüyünə inamı və s. birləşdirir. Buna görə də motivasiya prosesində tələbatlar, motivlər, dünyagörüşü, insanın özü haqqında, öz imkanları (fiziki və psixi), emosional və funksional vəziyyəti və həyəcanları, ətraf mühit haqqında, onlarda baş verən dəyişikliklər, gözlənilən nəticələr, insanların qiymətləndirilməsi və s. haqqında biliklər iştirak edir (Meskon, Albert, Xedouri, 2004: 37). Bu müstəvidə motivasiyanın formalaşması şagirdin bütövlük də təlim fəaliyyətini, o cümlədən müstəqil fəaliyyətinin səmərəsini artırmağa imkan verir.

Məktəbdə müəllimlər əksər hallarda da, şagirdlər də, ənənəvi və fəal təlimdə olduğu kimi, idraki motivlərin formalaşmasını açaşırlar. Halbuki sosial əməkdaşlıq motivlərini nəzərə almadan interaktiv təlimdə müvəffəqiyyət qazanmaq mümkün deyil. İnteraktiv təlim şagirdlərin fəal idrak fəaliyyətinə əsaslanarsa da, təlim prosesinin digər iştirakçıları ilə əməkdaşlıq şəraitində həyata keçirilir. Təəssüfki, çox müəllimlərin bu amili unudurlar.

Təlim təkcə şagirdlərin yaddaşının yeni elmi biliklərlə (informasiya ilə) zənginləşdirilməsinə deyil, həm də təfəkkürün müntəzəm inkişaf etdirilməsi əsasında daha çox biliklərin müstəqil əldə edilməsi və mənimsənilməsi, ən mühüm bacarıq və vərdişlərin, şəxsi keyfiyyət və qabiliyyətlərin qazanılmasına və yəninə yaradılma yönəlib. Nəticədə şagirdlər müəllimin rəhbərliyi altında, xüsusi seçilmiş, asan başadüşülən və yadda qalan, ən vacib təlim materialının öyrənilməsi prosesində fakt və hadisələrin səbəb-nəticə əlaqələrini, qanuna uyğunluqların aşkar etməyi, nəticə çıxarmağı, mühüm və dərin ümumiləşdirdilər aparmağı öyrənirlər (Əlizadə, Mahmudova, 2013: 368).

Göründüyü kimi, interaktiv təlim ənənəvidən onunla fərqlənir ki, uşaqlar özləri biliyi əldə edir, yəninə yaradırlar, onlar fəaldırlar. Müəllim bələdçi rolu oynayır, amma sinifə hakim olmur, sinifdəki iqlim uşaqların sərbəstləşməsinə səbəb olur, uşaqlar öz fikirlərini söyləməyə qorxmurlar. Müəllim qarşıya qoyulan məsələləri həll etməyə imkan verir, nəticədə uşaqlar biliklərə yiyələnirlər.

Şagird motivasiya yaradılması vasitəsi ilə müstəqil fəaliyyətə cəlb olunaraq yeni bilikləri kəşf edərsə, onda o, dərslə yaradıcı münasibət bəsləyir. İnteraktiv təlimin tətbiqi şagirdlərin passivliyinin aradan qaldırılmasına istiqamətlənməyib, onların təfəkkür xüsusiyyətlərinin və yaradıcılığının formalaşdırılmasına yönəlmişdir. Nəticə təlimin keyfiyyətində öz təzahürünü tapır.

Müasir təhsil paradigmaları baxımından həm orta, həm də ali məktəbdə təlimin şagirdlərin (tələbələrin) müstəqil fəaliyyəti üzərində qurulması tələb olunur. Bu istiqamətdə müstəqil fəaliyyətin səmərəli təşkili yollarının axtarılması pedaqoji tədqiqatların prioritet problemlərindən birinə çevrilmişdir. Son dövrlərdə müstəqil fəaliyyətin təşkilinin səmərəliliyi koqnitiv və kreativ keyfiyyətlərin aşılması müstəvisində tədqiq edilir.

L.V.Qriqorenki təlim və təlimdən kənar vaxtlarda yerinə yetirilən müxtəlif tapşırıqlar sistemi (Qriqorenko, 1991: 27) kimi qiymətləndirirdi. Müəllimlərin təqdimatlarında müstəqil iş müəyyən bir tapşırığın öyrənməntərəfindən icra edilməsi səviyyəsində məhdudlaşdırılır.

Fəal təlim müstəvisində müstəqil işin təşkilində öyrənmənin şəxsiyyətinin müstəqilliyi önəmli prinsip kimi qiymətləndirildi. Tədqiqatçılar bu məsələyə hələ keçən əsrin 60-cı illərindən etibarən

diqqət yetirməyə başlamışdılar. Müstəqil fikir, müstəqil düşüncə və nəticə müstəqil idrak fəaliyyətinin tərkib hissələridir. Həmin keyfiyyətlərin formalaşması – öyrənəndə fəal təlimin təşkili baxımından, mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Bu müstəqil işi belə formulə etmək olar: müəllim problem-situasiya yaradır – şagirdlə dialoqa girir – şagird düşünür, axtarır – nəticə əldə olunur.

P.İ.Pidkasistiy izahında müstəqil işi “təlim prosesində müstəqil fəaliyyətin təşkili və idarə olunmasının spesifik pedaqoji vasitəsi” (Pidkasistiy, 1980: 31) kimi mənalandırırdı. Onun təqdimatında məsləhin qoyuluşu fəaltəlimdən interaktiv təlimə keçid kimi qiymətləndirilə bilər.

“Öyrənənin əsas fəaliyyəti təhsil ilə bağlı olduğu və biz onun yalnız bu fəaliyyətini araşdırdığımız üçün diqqət müstəqil təlim fəaliyyəti üzərində cəmləşdirilir. Bütövlükdə götürdükdə, öyrənən – cəmiyyətin tam hüquqlu üzvü kimi, öz sosial həyatını da müstəqil fəaliyyəti prosesində qurur. Əldə etdiyi uğur və uğradığı uğursuzluqlar məhz onun müstəqil fəaliyyət bacarıqlarının formalaşması təkcə onun təlim fəaliyyəti üçün deyil, həm də sosial həyatda daha böyük uğurlar əldə etməsi üçün vacibdir” (Mahmudova, 2018).

Nəticə

İnteraktiv təlimdə dərsin səmərəliliyi şagirdlərin müstəqil yaradıcı fəaliyyətinin nəticəsi kimi qiymətləndirilir. Məsələnin belə qoyuluşu təlimdə öyrənilənlərin müstəqil fəaliyyətini təlim prosesinin mühüm tərkib hissəsinə çevirir.

Müstəqil fəaliyyətin mahiyyətinin müəyyən edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədqiqatları təhlil etdikcə, məlum olur ki, müasir təhsil paradigmasının tələbləri həmin tədqiqatlarda nəzərə alınmış, təhsil konsepsiyasının tələblərinə müvafiq olaraq, müstəqil iş, tədricən müstəqil fəaliyyət müstəvisində tədqiq edilməyə başlanmışdır. Bu, təsadüfi deyil. Fəal və interaktiv təlim öyrənənlərin müstəqil fəaliyyəti üzərində qurulur. Öyrənənlərdə müstəqil fəaliyyət keyfiyyətlərinin formalaşması bu baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat

1. file:///C:/Users/r/Documents/30030.pdf
2. Veysova, Z. Fəal interaktiv təlim. Mülətimlər üçün vəsait. Bakı, 150 s.
3. İbrahimov, F., Hüseynzadə, R. (2013). Pedaqogika: I Hissə, Bakı, 705 s.
4. Ağayev, Ə. (2006). Təlim prosesi: ənənə və müasirlik. Bakı, 138 s.
5. Əlizadə, Ə., Əlizadə, H. (2008). Yeni pedaqoji təfəkkür: psixopedaqogikaya giriş. Bakı, 479 s.
6. Mahmudov, R. (2016). Yaradıcı tapşırıqlar seminar məşğələlərində tələbə müstəqil fəaliyyətinin formalaşması yolu kimi. Bakı Universitetinin Xəbərləri. №4, s.110-120.
7. Vilyunas, V. (2006). Psixologiceskiye mexanizmi motivatsii. SPb. “Rec”, 464 s.
8. Aseyev, V. (1976). Motivatsiya povedeniya i formirovaniya lichnosti. “Misl”, 158 s.
9. Meskon, M., Albert, M., Xedouri, F. (2004). Osnovi menedjmenta. 492 s.
10. Əlizadə, H., Mahmudova, R. (2013). Sosial pedaqogika. Bakı Universiteti. Bakı, 368 s.
11. Grigorenko, L. (1991). Formirovaniye gotovnosti studentov pedvuza k profesionalnoy deyatelnosti v procese samostoyatelnoy raboti. Dis.na soisk.uc.stepeni.kand.ped.nauk. Krivoy Rog, 162 s.
12. Pidkasistiy, P. (1980). Samostoyatelnaya poznavatelnaya deyatelnost skolnikov v obuceni. “Pedaqogika”, 240 s.
13. Mahmudova, R. (2018). Təhsilin psixodidaktik problemləri. Bakı.

Göndərib: 24.01.2022

Qəbul edilib: 04.04.2022